

УДК 314.17(477)

**СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ РИЗИКИ ЯК ЗАГРОЗА
ДЛЯ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ****Часник Г.В.**

аспірант Класичного приватного університету

I. Вступ

Останні 10 років у демографічній історії України були декадою боротьби населення за виживання. За цей період у демографічному розвитку країни спостерігалось більше деструктивних моментів, ніж конструктивних, а його характер можна визначити швидше як дефіцитний і витратний, аніж відновлювальний, що зближує його з основними тенденціями соціально-економічного поступу країни, сповненим внутрішніх суперечностей та непослідовностей.

Здобувши державну незалежність у серпні 1991 р., Україна мала на той час одну з найбільших у Європі (майже 52 млн осіб) чисельність населення. Перемога демократичних принципів у політиці привела до побудови основ громадянського суспільства в країні (дотримання прав людини, закріплення верховенства права, проведення ринкових реформ). Водночас надто швидка трансформація політичної, економічної та соціальної сфер життя спричинили глибоку соціально-економічну кризу, яка вразила всі верстви населення.

Неготовність та непристосованість основної маси населення до нових умов, з одного боку, і різке падіння рівня життя – з іншого, спричинили погіршення основних показників відтворення населення, стану його здоров'я та в результаті призвели до зниження рівня демографічного, трудового та соціального потенціалу країни. Сьогодні можна констатувати, що, крім економічної, Україна переживає ще й глибоку соціально-демографічну кризу, яка загрожує країні непередбачуваними наслідками в майбутньому [7].

Актуальність проблеми управління соціально-демографічними ризиками зумовлена потребами збереження людського потенціалу України та формування умов його розвитку. Головною перешкодою для здійснення цього процесу є невизначеність у системі державного управління соціально-демографічними ризиками як об'єктом оцінювання, регулювання, запобігання та мінімізації. Ці питання досліджує багато вітчизняних учених, серед яких слід відзначити О.А. Грішнову, Е.М. Лібанову, Ю.І. Муромцеву та ін.

Розглянемо вихідні чинники, які зумовлюють проблемні аспекти формування сучасної соціально-демографічної ситуації в Україні та створюють загрозу перспективам стабільності держави.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити особливості соціально-демографічних ризиків, які становлять загрозу для подальшого стабільного розвитку держави, та запропонувати шляхи щодо їх пом'якшення.

III. Результати

Демографічні ризики. Сучасні несприятливі тенденції та ймовірні перспективи демографічних процесів в Україні зумовлюють ряд демографічних викликів, актуальність пошуку відповіді на які продиктована необхідністю вирішення проблем забезпечення національної економіки робочою силою (у тому числі її збалансування за кількісними та якісними параметрами), сталого розвитку системи соціального забезпечення й інших галузей соціальної сфери, забезпечення національної єдності, обороноздатності країни тощо. Такими демографічними викликами можна, насамперед, вважати загрози депопуляції, старіння, неналежної якості населення в Україні й загрози, пов'язані із сучасними тенденціями та перспективами міграційних процесів.

Із соціально-економічних позицій найбільш суттєвим наслідком скорочення населення є те, що депопуляційні тенденції та їх необоротність зумовлюватимуть подальше скорочення бази відтворення трудового потенціалу населення в Україні. Абсолютна й відносна чисельність перспективних з погляду формування та відтворення трудового потенціалу населення його вікових контингентів в Україні вже в найближчі 15 років має скоротитися. Розрахунки чисельності та частки населення у вікових межах інтервалу його працездатності, виконані на базі демографічного прогнозу, побудованого фахівцями ІДСД НАН України, демонструють невідворотне скорочення чисельності й частки працездатних контингентів, а отже, очікуване формування дефіциту робочої сили.

Як показують розрахунки, у 2015–2020 рр. очікуються найвищі темпи зростання частки літніх контингентів у складі населення, тоб-

то особливо швидко прогресуватиме процес його старіння, що породжує ряд викликів, на які суспільство має знайти адекватні відповіді. У суто демографічному розумінні постаріння населення України гальмуватиме процес її виходу з депопуляції, міцно утримуючи замкнене коло “низька народжуваність – старіння – депопуляція”. Серед соціально-економічних наслідків активізації процесу старіння – збільшення демо економічного навантаження на працездатне населення (та на соціальні статті бюджету), старіння самого працездатного населення, уповільнення оновлення знань та ідей, гальмування науково-технічного прогресу, загострення проблем самотності осіб похилого віку й необхідності їх соціальної підтримки, економічного забезпечення тощо. У цілому ж старіння населення та породжувані ним виклики вимагають кардинальної перебудови всієї соціально-економічної системи, пристосування суспільства й економіки до особливостей “старого” населення, в якому кількість споживачів перевищує чисельність економічно активного населення.

Прогресуюче старіння нації завжди спричиняє ряд соціально-економічних проблем і суперечностей, пов'язаних з перерозподілом фінансових потоків та ресурсів у національних економіках. Так, навантаження на соціальні статті бюджету, що зростає, в умовах активізації старіння не обмежується лише потребами збільшення пенсійних коштів, а й пов'язане з формуванням додаткового “попиту” на медичні послуги з боку літнього населення, необхідністю вкладень у розвиток спеціальних медичних технологій, орієнтованих на літнє населення, збільшення ресурсів для утримання осіб похилого віку в інтернатних закладах тощо.

У нашій країні необхідність збільшення витрат на підтримання здоров'я громадян похилого віку, пов'язана зі зростанням їх чисельності й частки в населенні в середньостроковій перспективі, поєднуюватиметься з потребою в збільшенні інвестицій у здоров'я осіб працездатного віку (з огляду на його незадовільний стан і високу передчасну смертність). Слід наголосити на тому, що наразі збільшення коштів власне в галузь охорони здоров'я саме по собі не в змозі подолати наявні в ній істотні недоліки і має сенс лише за умови реформування вітчизняної системи охорони здоров'я, радикальних змін організаційно-фінансових механізмів управління цією галуззю.

Сучасна криза здоров'я всього населення в Україні має складний комплекс причин: різке падіння рівня життя населення, погіршення стану державної системи охорони здоров'я, відсутність належної оцінки та усвідомлення значущості здоров'я як з боку держави, так і з боку самих громадян. В

умовах скорочення доходів та посилення соціального розшарування доступність медичного обслуговування для населення помітно зменшилась, а недостатність державного фінансування закладів охорони здоров'я істотно погіршила якість їх послуг. Досить поширеним, передусім для найменш забезпечених груп населення, стало відкладання або відмова від необхідного лікування через нестачу коштів. Не менш значну роль відіграло й посилення стресу, спровокованого труднощами перехідного періоду, що призвело до посилення алкоголізації населення, зростання насильства й самогубств. Як наслідок, на тлі соціально-економічної кризи в Україні істотно посилюються несприятливі тенденції у формуванні медико-демографічних процесів, відбулися відчутні негативні зрушення в динаміці та структурі захворюваності й смертності населення. Поширилися так звані “соціально зумовлені хвороби” – ВІЛ/СНІД тощо, що передаються статевим шляхом, туберкульоз.

Відтак, основні загрози здоров'ю й життю українців зумовлені соціально-економічною ситуацією. Унаслідок збоїв у роботі комунальних служб зростає ризик поширення хвороб, що передаються з водою або харчовими продуктами. Ураховуючи зношеність водогонів і каналізації, незадовільний контроль за якістю води, можна очікувати спалахи кишкових захворювань і гепатиту А, особливо в Південному регіоні, де частина населення не має доступу до безпечної питної води.

Медична галузь за нинішніх умов не здатна реагувати на виклики часу та зміни суспільних потреб. Вона практично відсторонилася від профілактики неінфекційних хвороб – і це в той час, коли вони переважають у структурі захворюваності й передчасної смертності.

Не може не викликати занепокоєння погіршення стану здоров'я підростаючого покоління в Україні. Тривожним є збільшення впродовж останніх років частки хронічних захворювань, тобто тих, які є неприродними для дитячого віку. У цьому контексті дуже важливим є усвідомлення того, що проблеми фізичного, психічного й соціального здоров'я дітей мають підвищений ризик трансформуватися із часом у серйозні порушення здоров'я, які нерідко обмежують можливості повноцінної життєдіяльності або вибору професії, викликають залежність від ліків та медичних послуг і, таким чином, часто стають пожиттєвим надбанням, що значно обтяжує подальше доросле життя й погіршує його якість.

Оскільки Україна за показниками стану здоров'я та середньої тривалості життя значно відстає від економічно розвинутих країн, збереження й поліпшення здоров'я є одним з найважливіших пріоритетів нації та найактуальні-

шою метою суспільного розвитку. Поліпшення здоров'я має бути кінцевою метою проведення соціально-економічних реформ. Здоров'я має стати головним критерієм доцільності та ефективності будь-якої діяльності. Необхідна орієнтація всіх сфер господарства на оздоровлення умов життя, зокрема умов праці, побуту, з метою створення суспільного середовища, сприятливого для вибору та засвоєння населенням моделі поведінки, зорієнтованої на здоровий спосіб життя, запобігання розвитку хвороб і мінімізацію ризику передчасної смерті.

Міграційні ризики. Міграція перетворилася на характерну рису сучасного способу життя значної частини українського населення. В умовах кризи вона не лише стала індикатором реагування людей на зміни в системі суспільних відносин (етносоціальних, економічних, політико-культурних), а й почала диктувати об'єктивну необхідність розробки нових пріоритетів розвитку України як великої європейської держави. На тлі поширення прогресивних засобів зв'язку, адаптації до вітчизняного виробництва інформаційно-комунікативних технологій з новою силою заявили про себе потреби захисту її економічного, соціального, культурного простору.

Разом з тим міграція відкриває широкі можливості для міждержавного обміну людським капіталом, стажування викладачів та студентів, організації лікувально-оздоровчих і профілактичних турів, туристично-пізнавальних подорожей тощо. Позитиви зовнішньої міграції виявляються через засвоєння співвітчизниками (учасниками трудових міграцій) кращих традицій організації праці та зайнятості, норм повсякденної поведінки. Інтенсивні міграційні рухи мають негативні риси. Так, в Україні міграційні ризики мають відношення до деформації демографічного, деградації соціального, декомпозиції екістико-поселенського, дезінтеграції економічного, дезорієнтації інформаційного простору держави.

Деформація демографічного простору держави. Ідеться про “вимивання” осіб репродуктивного віку за межі місць постійного проживання, розбалансування на цій основі статеві-вікової структури мешканців України. Оскільки виїжджають переважно молоді, освічені, активні люди, їх неповернення завдає особливо значної шкоди демографічному потенціалу.

За умови подальшого розвитку проблемної ситуації в Україні слід очікувати зростання обсягів і темпів депопуляції населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу при значних міграційних втратах населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня.

Деградація соціального простору держави. В Україні через еміграцію інтелектуальної еліти, фахівців у сфері комп'ютерних технологій, інженерних кадрів і, особливо,

працівників робітничих професій “розмивається” середовище формування середнього класу, порушується соціальна структура суспільства.

За даними Федерації роботодавців, в українській промисловості не вистачає 1,8 млн працівників зі спеціальною технічною підготовкою, або майже 30% від потреби. Крім того, за експертними оцінками, попит на робочі спеціальності перевищує пропозицію в 4–6 разів, тоді як потреба у фахівцях з вищою освітою є значно меншою, ніж готують ВНЗ. Особливо ця тенденція характерна для західного регіону нашої країни, що посилюється високим рівнем міжнародної трудової еміграції. Одним з негативних ефектів міжнародного обміну людським капіталом є втрата талановитих дослідників, які їдуть за кордон. Кожний шостий науковий працівник – пенсіонер, середній вік академіків в Україні – за 70 років, а професорів університетів – близько 60 років. Державна стратегія щодо створення робочих місць для молодих учених відсутня.

Декомпозиція поселенського простору держави. В Україні ситуація ускладнюється таким чином, що через міграцію, зокрема маятникову, у зоні впливу ринку праці столичного регіону й окремих східних центрів великої індустрії втрачається потенціал розвитку соціальної сфери малих та середніх населених пунктів цілих регіонів.

На сьогодні більше ніж половина вітчизняних маятникових мігрантів прибуває у великі міста з малих та середніх міст, решта – із сіл. З іншого боку, малі й середні міста теж приймають маятникових мігрантів, переважна кількість яких – мешканці довколишніх сіл. Обсяг потоків маятникових міграцій залежить і від кількості часу, який потрібно витратити, щоб добратися до роботи й додому, яка становить у середньому 45–60 хв. Прикладом зонального “стягування” робочої сили є феномен столиці. Так, упродовж 2007 р. у м. Київ було прийнято на роботу 195,3 тис. працівників, з них іногородніх – 95,3 тис., з яких 36,8 тис. – із районів Київської області та сусідніх районів інших областей [6].

Маятникові міграції із часом призводять до зміни постійного місця проживання, а оскільки мігрантами є, як правило, населення в репродуктивному віці, це позитивно впливає на демографічну ситуацію і, зокрема, на природний приріст населення міста-реципієнта та, відповідно, негативно відображається на демографічному, соціальному та інтелектуальному потенціалі поселень-“донорів”.

Аналізуючи динаміку природного та міграційного руху населення міст України [6], відзначимо такі риси:

- за 1998–2008 рр. з-поміж адміністративно-територіальних одиниць України лише Київ вирізнявся стабільним загаль-

- ним приростом населення, зумовленим міграційним приростом (зокрема, за 2007 р. природний приріст (скорочення) населення Києва становив 2666 осіб, механічний приріст – +24 803 особи);
- територіальні відмінності в загальному прирості населення українських міст: лише в Київській та Рівненській областях спостерігався позитивний приріст населення в промислово-аграрних і промислово-транспортних містах; найстрімкіше загальне скорочення чисельності міського населення відбулося в промислових містах Донбасу та Наддніпрянщини;
 - найбільше позитивне міграційне сальдо характерне для Києва, міст Київської, Волинської, Львівської, Хмельницької й Одеської областей; негативне сальдо – для міст Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Сумської, Херсонської, Тернопільської областей.

Усе вищенаведене дає підстави стверджувати, що маятникова міграція істотно впливає на формування екістико-поселенського потенціалу держави. Унаслідок маятникових міграційних потоків суттєво деформується соціальна сфера регіонів, гальмується соціально-економічний розвиток сіл, малих і середніх міст, що перебувають у зонах впливу ринків праці великих міст. Зокрема, суттєвих деформацій зазнає освітній комплекс: значне природне скорочення населення посилюється міграційним відтоком, що зумовлює звуження основи стативо-вікових пірамід. Зростає навантаження на житлово-комунальний комплекс та транспортну систему міст-“реципієнтів”.

У зарубіжній науковій літературі зазначається, що процес перекачування робочої сили має конкретні межі: він припиняється, коли оплата праці в місті та в селі стає однаковою, а сільське господарство модернізується. Чисельність міського населення стабілізується, коли його частка в загальному населенні країни й загальних доходах сягає 75%. Це призводить до скорочення міграції із села в місто. Враховуючи загальносвітові тенденції, зарубіжні експерти переконані, що майбутнє еволюції системи розселення – це субурбанізація, тобто перехід від точкових індустріальних міст до сучасних децентралізованих систем сільсько-міського розселення. Це дає можливість об'єднати реструктуризацію економіки зі зростанням добробуту людей. Очевидно, такі рекомендації мають включати аргументи щодо різних типів розвитку населених пунктів.

Якщо субурбанізація є перспективною для категорії великих міст, то малі та середні міста повинні мати спеціальні програми розвитку. Вихідним положенням такої стратегії має бути усвідомлення того, що, поперше, суб'єкт має бути метою державних

зусиль; по-друге, конструюється працевикористання населення, яке нині перебуває нижче від рівня середнього класу (з низьким рівнем благоустрою й життя).

Сьогодні весь комплекс заходів, спрямованих на конкретизацію пріоритетів, концептуальних вирішень планування та використання території країни, удосконалення систем розселення й забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі визначає нова Генеральна схема планування території України (затверджена спеціальним Законом України від 07.02.2002 р. № 3059–III). Однак, як і в попередні періоди, організація робіт із соціального управління в Україні нашою є на слабкий взаємозв'язок систем містобудівельного проектування із системою робіт з державного планування та соціального прогнозування.

Дезінтеграція економічного простору держави. Проблема полягає в тому, що через міграційні процеси, зокрема, на тіньових ринках праці, формуються ареали підвищеної мобільності населення з фокусами інтересів не лише соціально-економічного, а й негативного ідеологічного характеру; порушується структура економічної активності та майнового стану населення. Дезінтеграція економічного простору держави є надзвичайно вагомим міграційним ризиком, основними наслідками якого в рецесивному аспекті можуть виступати:

1. *Зміни макроекономічних показників держави.* Як правило, трудова міграція є втратою (ризиком) для країни-донора та вигодною (активом) для країни-реципієнта. Це підтверджує світовий досвід. Так, статистичний аналіз економічного впливу міграції в 15 країнах – членах ЄС з 1991 р. до 1995 р. показує, що збільшення частки мігрантів у загальному населенні країни на 1% забезпечує 1,25–1,5% приросту ВВП. В Іспанії 30% усього приросту ВВП з 1996 р. до 2006 р. забезпечили іммігранти. У Великобританії іммігранти загалом одержали в 1999–2000 рр. з державного бюджету 28,8 млрд фунтів стерлінгів, а внесли за той самий період 31,2 млрд. Німецькі дослідники підраховали, що іммігрант, який приїхав у країну в 30-річному віці й залишився в ній, збагачує скарбницю на 110 тис. євро [2].

Так, аналізуючи тенденції зміни валового внутрішнього продукту (ВВП) у фактичних цінах та обсяги зовнішньої трудової еміграції (див. рис.), спостерігаємо тісний кореляційний зв'язок таких показників (–0,86). Це підтверджує тезу про те, що трудова еміграція справляє рецесивний вплив на основний макроекономічний показник країни.

На перший погляд, простий порівняльний аналіз двох показників дає змогу зробити

надзвичайно ґрунтовні висновки. Спостерігаємо циклічність впливу трудової еміграції на ВВП. За суттєвого зростання обсягів зовнішньої трудової еміграції вже в наступні два-три роки спостерігаємо падіння ВВП. Звичайно, це один з факторів, що призводить до таких наслідків, проте масштаби міграційних потоків (легальних та нелегальних) підтверджують вагомість впливу саме міграційного чинника на ВВП країни.

2. *Зміни на ринках праці.* Зокрема, вагомою проблемою залишається їх тінізація через неконтрольованість обсягів нелегальної трудової міграції. У наукових та публіцистичних джерелах наводяться абсолютно різні дані щодо кількості трудових мігрантів України за кордоном. Згідно з даними О. Варецької, "понад 90% українських трудових мігрантів працюють за межами України нелегально" [1].

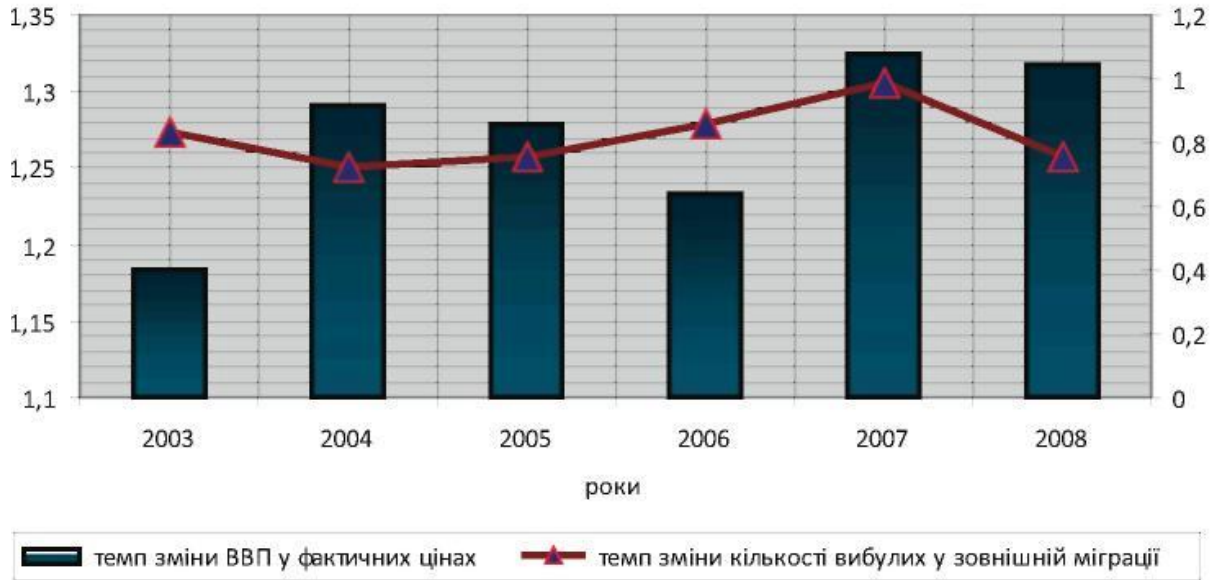

Рис. Темпи зміни ВВП у фактичних цінах та кількості вибулих осіб у зовнішній міграції [6]

Аналізуючи стан ринку праці в Україні, можна дійти висновку щодо існування тісного взаємозв'язку між окремими його показниками та чисельністю емігрантів, що підтверджує значення коефіцієнта кореляції (у межах від 0,84 до 0,97). Спостерігається

обернений зв'язок між чисельністю емігрантів та розміром середньомісячної заробітної плати, середнім розміром допомоги по безробіттю й потребою в робочій силі, тобто при покращенні цих показників обсяги міграції за кордон зменшуються (див. табл.).

Таблиця

Динаміка окремих показників ринку праці України та їх кореляційний зв'язок із чисельністю емігрантів (2002–2008 рр.) [6]

Роки	Показник					
	Чисельність вибулих (емігрантів) з території України, тис. осіб	Чисельність безробітного населення працездатного віку (за методологією МОП), тис. осіб	Потреба в робочій силі, на кінець року, тис. осіб	Середньомісячна заробітна плата, грн	Середній розмір допомоги по безробіттю, грн	Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, вакантну посаду, ос.
2002	76,264	2128,60	123,9	376,00	105,98	9
2003	63,699	1994,00	138,8	462,00	118,32	7
2004	46,182	1888,20	166,5	590,00	146,37	6
2005	34,997	1595,20	186,6	806,00	192,89	5
2006	29,982	1513,70	170,5	1041,00	251,48	5
2007	29,669	1416,70	169,7	1351,00	339,27	4
2008	22,402	1425,10	91,1	1806,00	571,07	10
Кореляційний зв'язок показника із чисельністю вибулих (емігрантів) з території України		0,96	-0,93	-0,88	-0,85	0,97

Надлишок робочої сили є очевидним практично для всіх регіонів України, за винятком окремих промислових центрів у розрізі конкретних професійних груп.

Особливо насторожує суттєве підвищення навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), яке у 2008 р. зросло у 2,5 раза. Оглядаючи вакансії на інтерактивному Інтернет-медіа-порталі

“Труд” Державної служби зайнятості, знаходимо 547 516 резюме шукачів роботи і лише 55 047 вакансій (станом на 22.09.2009 р.) [5].

Таким чином, поточна ситуація на ринку праці сприяє зростанню міграційних потоків до розвинутих європейських країн, де ситуація, порівняно з Україною, є значно кращою.

Проблемним для ринків праці України залишається прагнення українських трудових мігрантів натуралізуватися за кордоном. Про це свідчать результати досліджень Українського центру соціальних реформ та Державного комітету статистики України, згідно з якими 47,5% охоплених вибіркою респондентів-трудова мігрантів здійснювали 2–5 виїздів, 15,5% – 60 виїздів. Крім того, 67,3% опитаних респондентів задоволені умовами праці [3]. Таким чином, вітчизняний трудовий мігрант не бачить свого місця на Батьківщині, а прагне продовжувати свою трудову діяльність за кордоном. Більш схильними до натуралізації є жінки, ніж чоловіки, що зумовлено переважно психологічними особливостями та особистими обставинами. Разом з тим чоловікам більш притаманне повторне повернення на заробітки.

3. Порушення структури майнового стану населення. Через суттєву різницю в доходах трудового мігранта й громадянина України, який працює на Батьківщині, поглиблюються деструктивні процеси в розподілі суспільства на класи. Трудовий мігрант, отримуючи більші заробітки, істотно збільшує свою купівельну спроможність в Україні, створюючи попит на товари довгострокового використання, у результаті чого зростає їх ціна і вони стають ще більш недосяжними для покупця-громадянина України (середньомісячний заробіток трудового мігранта в середньому становить 817 дол. США) [3].

4. Структурні зрушення національної й регіональної економік. Міграційна активність окремих професійних груп зумовлює суттєвий вплив фахівців з окремих сфер суспільної діяльності, у результаті чого окремі галузі втрачають важливий конкурентний фактор – кадрове забезпечення. Особливо гостро стоїть ця проблема перед будівельною сферою, сільським господарством, торгівлею, готельно-ресторанним бізнесом. Водночас рееміграція трудових мігрантів, які працюють у відповідних сферах, дасть змогу підвищити конкурентоспроможність цих сфер за рахунок зростання професійних навичок трудових реемігрантів за кордоном.

Згідно з дослідженнями Українського центру соціальних реформ та Державного комітету статистики України, більшість трудових мігрантів (майже 60%) мали повну загальну середню освіту, 9,8% – базову загальну середню або початкову загальну

освіту, 13,9% – повну вищу освіту; 37,9% трудових мігрантів – кваліфіковані робітники з інструментом, 33,2% – фахівці найпростіших професій, 16,5% – працівники сфери торгівлі та побутових послуг, 6% – професіонали, фахівці, технічні службовці, 4,9% – робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування і машин, 1,5% – кваліфіковані робітники сільського господарства [3].

Пропозиції щодо зменшення міграційних ризиків дезінтеграції економічного простору держави:

1. В інформаційному забезпеченні: розроблення єдиної методики моніторингу трудової міграції в регіоні.

2. З метою запобігання міграційним ризикам: створення сприятливих умов праці на Батьківщині (заміна зовнішніх міграційних потоків внутрішніми – попит на робочу силу в промислових регіонах Східної України, надання житла), стимулювання самозайнятості (фермерство, зелений туризм), квотування суб'єктів підприємництва для створення нових робочих місць і працевлаштування безробітних; перекваліфікація безробітних осіб відповідно до потреб ринку праці у відповідних професіях; розроблення регіональних програм зайнятості, які включають заходи з подолання базових (першопричинних) міграційних ризиків; скасування ліцензій на посередницьку діяльність у працевлаштуванні за кордоном (таку роботу повинні здійснювати обласні центри зайнятості).

3. З метою підвищення обсягів рееміграційних потоків в Україну: створення сприятливих умов початку власної справи; гарантії збереження зароблених грошей (спеціальні програми банківських установ); довгострокові пільгові кредити купівлі нерухомості трудовими мігрантами на Батьківщині.

Дезорієнтація інформаційного простору держави. Суть проблеми полягає в тому, що через міграцію “транспортується” мовна, етнокультурна, релігійна політика, що часто суперечить інтересам держави. Вказані міграційні ризики – серйозне додаткове навантаження на соціальну сферу України на фоні світової кризи.

Переміщення значних груп населення з подальшим його осіданням у певних зонах спричиняє порушення не тільки статевовікової, а й етнічної структури населення окремих регіонів, сприяє неефективності на місцях державної мовної, етнокультурної, релігійної та іншої політики. Так, зростання чисельності мігрантів із-за кордону спричиняє загострення проблеми зайнятості в регіонах, виникнення міжетнічних і міжконфесійних конфліктів між прибульцями та автохтонами. Меншою мірою ці самі явища визрівають і у зв'язку з масштабністю міжрегіональних переміщень (наприклад, надмірний

наплив кадрів з різних областей до Києва спонукає до видозміни державної політики щодо гуманітарної сфери на місцевому рівні).

У майбутньому внаслідок зростання кількості іммігрантів із країн “третього світу” в деяких регіонах може загостритися й релігійна ситуація, що вже спостерігається в таких розвинутих країнах Заходу, як Франція, Німеччина, Великобританія, Швейцарія тощо. Поки що ж релігійний фактор у зв'язку з наростанням міждержавних міграційних процесів ще не набув значення самодостатнього в дезорієнтації інформаційного простору країни. Виняток становить хіба що АР Крим, де поступово наростає роль фундаменталістських та екстремістських течій в ісламі, що інспіруються ззовні й можуть destabilізувати міжетнічний мир не лише на одному півострові. Значно більше на це впливають міжрегіональні міграції, які лише ускладнюють релігійну ситуацію на місцях (привнесення греко-католицьких особливостей і традицій у незвичне й часто недружньо налаштоване соціальне середовище в центральних та східних областях, однобічна орієнтація багатьох мешканців сходу і півдня країни на так звану “канонічну” православну церкву та визрівання конфліктів на основі цього не тільки з “уніатами”, а й з “розкольниками”, тобто вірними Київського патріархату та автокефальної церкви).

Зростання міграційних потоків закономірно спричиняє зміну релігійної структури населення. При цьому органічне зростання поліконфесійності населення накладатиметься на незавершеність релігійстворчих процесів в Україні. Про це свідчить, поперше, різниця відмінності територій щодо кількості зареєстрованих релігійних організацій. Так, на середину 1990-х рр. на 7 західних областей припадало більше ніж половина релігійних громад у країні, тоді як у Донбасі їх нараховувалося 5%, а у двох областях Нижньої Наддніпряни – тільки 2%. Сьогодні різниця між регіонами в цьому плані поступово зменшується, але, на жаль, доволі часто за рахунок фіксації в “атеїзованих” регіонах чисельно малолюдних і нетрадиційних для України громад (протестантські, “східні” на зразок буддистських або кришнаїтських тощо). По-друге, спостерігається байдужість значної частини населення, особливо молоді, до питань оптимального розв'язання релігійної проблеми, у тому числі можливості становлення помісної церкви. Загалом таку байдужість продемонстрували близько 38% опитаних респондентів. По-третє, чітко виражену індиферентність до релігійної проблематики в країні часто виявляє пострадянська еліта, що зовсім не сприяє зростанню ідеологічної єдності суспільства.

Наведені міграційні ризики соціального розвитку України вимагають застосування системного підходу до організації заходів, спрямованих на посилення позитивних та нівелювання негативних наслідків участі України в міжнародному поділі праці. Серед них ключовими є:

- постійний моніторинг втрат людського потенціалу в процесі міжнародного обміну й динаміки їх змін;
- створення системи оперативного статистичного моніторингу міграційних процесів;
- обґрунтування та створення проблемно-цільової програми фінансування системних заходів у регіонах України щодо запобігання негативним наслідкам міграційних процесів та рееміграції населення в місця їх постійного проживання;
- формування селективної імміграційної політики, яка має складатися з таких компонентів: репатріація або заохочення в'їзду наших співвітчизників, які готові переїхати до України за умови технічної допомоги в юридичних питаннях, наявності робочих місць, що відповідають кваліфікації; заохочення в'їзду підготовлених іноземних фахівців; в'їзд молоді (студентів, слухачів системи довузівської підготовки, випускників вищих навчальних закладів) [4].

IV. Висновки

Наведені вище характеристики соціального та демографічного розвитку України свідчать, що країна сьогодні перейшла межу припустимого зниження показників демографічного відтворення та життєвого рівня населення за всіма індикаторами для основної маси своїх громадян. Процеси демографічної деградації, погіршення соціальних умов відтворення, безсумнівно, позначаються на економічному реформуванні й загальмовують темпи його реалізації.

Однак, якщо не розпочати роботу зі збереження людського потенціалу країни сьогодні, внаслідок інертності демографічних процесів та їхньої слабкої керованості з боку держави ситуація погіршуватиметься, загрожуючи стабільному та незалежному існуванню самої держави.

Література

1. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5. – С. 34–39.
2. Європейська міграція в цифрах та узагальненнях: Європейський простір – портал проєвропейського громадянського суспільства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/library/27090.html>.
3. Зовнішня трудова міграція населення України: обстеження / за заг. ред. Украї-

- нського центру соціальних реформ, Держкомстату України. – К., 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
 5. Труд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trud.gov.ua/control/uk/index>.
 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua>.
 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>.
-

Часник Г.В. Соціально-демографічні ризики як загроза для стабільного розвитку України

Анотація. У статті подано результати дослідження особливостей сучасного стану людського розвитку в Україні, соціально-демографічних ризиків та основних загроз подальшому розвитку. Виявлено чинники та передумови формування демографічних і соціальних ризиків, на основі статистичних даних здійснено їх аналіз. Обґрунтовано шляхи пом'якшення соціально-демографічних ризиків, а саме деформації демографічного, деградації соціального, декомпозиції поселенського, дезінтеграції економічного та дезорієнтації інформаційного простору держави.

Ключові слова: демографічні ризики, демографічні процеси, зайнятість, міграційні ризики, народжуваність, рівень життя, ринок праці, смертність, соціальний захист населення, соціально-економічний розвиток, тривалість життя.

Часнык А.В. Социально-демографические риски как угроза для стабильного развития Украины

Аннотация. В статье представлены результаты исследования особенностей современного состояния человеческого развития в Украине, социально-демографических рисков и основных угроз дальнейшему развитию. Выявлены факторы и предпосылки формирования демографических и социальных рисков, на основе статистических данных осуществлен их анализ. Обоснованы пути смягчения социально-демографических рисков, а именно деформации демографического, деградации социального, декомпозиции поселенческого, дезинтеграции экономического и дезориентации информационного пространства государства.

Ключевые слова: демографические риски, демографические процессы, занятость, миграционные риски, рождаемость, уровень жизни, рынок труда, смертность, социальная защита населения, социально-экономическое развитие, продолжительность жизни.

Chasnyk G. Socially-Demographic Risks as Threat for Stable Development of Ukraine

Annotation. In article results of research of features of a current state of human development in Ukraine, socially-demographic risks and the basic threats to the further development are presented. Factors and preconditions of formation of demographic and social risks are revealed, on the basis of the statistical data their analysis is carried out. Ways on softening of socially-demographic risks, namely deformations demographic, degradations social, decomposition colony, decompositions economic and disorientations of information field of the state are proved.

Key words: demographic risks, demographic processes, employment, migratory risks, birth-rate, standard of living, labor market, death-rate, social protection of the population, socially-economic development, life expectancy.